

אברהם צבי הכהן
רב "קהל חסידים" שיכון ה'
דומ"צ ור"מ בעיה"ק בני ברק

דרשת שבת שובה תשע"ח – חלק ההלכה

מעשה שבת בשימוש ברכבת הנוסעת על פסים שנבנו בשבת
ע"י ישראל רח"ל

א

מקור הדין

איתא בגמ' (בב"ק ע"א ע"א): "תנן, המבשל בשבת, בשוגג יאכל, במזיד לא יאכל, דברי ר' מ' (פירש"י, בשוגג יאכל אפילו הוא עצמו ואפילו בו ביום, במזיד לא יאכל בו ביום, והוא הדין לאחרים. ואידי דתנא רישא בדידיה, תנא נמי סיפא בדידיה). רבי יהודה אומר, בשוגג יאכל במוצאי שבת, במזיד לא יאכל עולמית (פירש"י, בשוגג יאכל הוא בעצמו למוצאי שבת, ובו ביום לא הוא ולא אחרים. ואידי דבעי למיתנא סיפא בדידיה, תנא נמי ברישא בדידיה. במזיד לא יאכל - הוא עולמית אבל אחרים אוכלים). רבי יוחנן הסנדלר אומר, בשוגג יאכל למוצאי שבת לאחרים ולא לו, במזיד לא יאכל עולמית לא לו ולא לאחרים. מ"ט דר' יוחנן הסנדלר, כדדריש רבי חייא אפיתחא דבי נשיאה - ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם (שמות ל"א), מה קדש אסור באכילה, אף מעשה שבת אסורין באכילה. אי מה קדש אסור בהנאה, אף מעשה שבת אסור בהנאה, תלמוד לומר - לכם, שלכם יהא. יכול אפילו בשוגג, תלמוד לומר - מחלליה מות יומת, במזיד אמרתי לך ולא בשוגג" (פירש"י, יכול אפי' בשוגג יאסר באכילה. במזיד אמרתי לך - קודש הוא, היכא דשייך דין מיתה, ולא בשוגג). פליגי בה רב אחא ורבינא חד אמר מעשה שבת דאורייתא (פירש"י, אסורין באכילה), וחד אמר מעשה שבת דרבנן. מ"ד דאורייתא, כדאמרן. ומ"ד דרבנן, אמר קרא - קדש הוא, הוא קדש ואין מעשיו קדש".

וכתבו התוס' (חולין ט"ו ע"א): "המבשל בשבת בשוגג יאכל - אפילו בו ביום, דר"מ לא קניס כלל שוגג אטו מזיד, כדמוכח בהניזקין (גיטין נג:)... ורבי יהודה - ובמזיד לא יאכל עולמית, הוא, אבל אחרים אוכלים למוצאי שבת, דאי לא יאכלו עולמית, א"כ היינו מזיד דרבי יוחנן הסנדלר... כללא דמילתא, מזיד דר"מ, שוגג דר' יהודה, מזיד דרבי יוחנן הסנדלר".

והנה איתא בגמ' (חולין שם): "אמר רב חנן בר אמי, כי מורי להו רב לתלמידה, מורי להו כר' מאיר, וכי דריש בפירקא, דריש כרבי יהודה, משום עמי הארץ".

וכתבו התוס' (שם): "משמע שכן הלכה. וכן דרש רבא בפרק כירה (שבת ל"ח ע"א) כרבי מאיר.

והר"ן (שם) הביא דבריהם וכתב: "אבל רב אחא משבחא והרב אלפסי ז"ל פסקו כרבי יהודה. דעד כאן לא מורי להו רב לתלמידה כר' מאיר, אלא משום דס"ל דלא איתמר (הלכה) בדריש מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה, אלא מטין איתמר, כדאיתא בעירובין [מ"ז ע"א]. אבל אנן כר' יהודה נקיטנן, דקיימא לן כר' יוחנן דאמר התם [מ"ו ע"ב] הלכה איתמר. ועוד, דרב גופיה כי דריש בפרקא, דריש כר' יהודה משום עמי הארץ, ואנן הא שכיחי עמי הארץ גבן. וכן פסק הר"ם במ"ז' בפרק ו' מהלכות שבת. הילכך במבשל בשבת במזיד יאכל לאחרים במוצאי שבת, אבל הוא לא יאכל לעולם, ואם בישל בשוגג מותר במוצאי שבת בין לו בין לאחרים".

וכ"פ בשולחן ערוך (או"ח סי' ש"ח סעי' א'): "המבשל בשבת, (או שעשה אחת משאר מלאכות), במזיד, אסור לו לעולם, ולאחרים מותר למוצאי שבת מיד. ובשוגג, אסור בו ביום גם לאחרים, ולערב מותר גם לו מיד".

ב

הנאה ממעשה שבת

כתב במשנה ברורה (סי' ש"ח ס"ק ד'): "אסור לו לעולם, ליהנות מאותה מלאכה, דקנסוהו רבנן. ומ"מ מותר לו ליהנות מדמיה של המלאכה", וציין (שעה"צ שם ס"ק ז'): "בבא קמא ע"א, דמעשה שבת מותר בהנאה".

ולכאורה צ"ע, דזה קאי לרבי יוחנן הסנדלר, דאפילו לדידיה מותר מה"ת, אבל מנלן דגם ר"י ור"מ שאסרו מטעם קנס, לא אסרו בהנאה. וצ"ל דפשיטא ליה להמ"ב, דבזה לא נחלקו, דלא מצינו שיחמירו ר"י ור"מ יותר מר"י הסנדלר.

והנה בשו"ת רב פעלים (ח"ג או"ח סי' י"ז) כתב: "אסור למכרו או ליתנו במתנה לאחרים, ורק אם מוכרו בזול כאשר היה שוה קודם שעשה בו מלאכה מותר". וכ"כ הקה"י (י' חלקים ח"ב ס"ס ז') ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א ס"ס ה').

וכתב בשו"ת מנחת שלמה שם: "גם אפשר דיש ללמוד איסור הנאה על המבשל עצמו לעולם, מהא דתנן (גיטין נ"ז ע"ב) בנוטע בשבת דחייב לעקור, ומשמע דאין זה דוקא בעצים העומדים לאכילה אלא ה"ה בעצים העומדים להסקה או לנוי וריח דהוי רק להנאה ואפי"ה חייב לעקור, זולת אם נאמר דשאני נטיעה דכיון שכל יצירתו בעבירה גרע טפי וכיון שהוא בפרהסיא החמירו בו חכמים כמו בארון וקבר".

ובספר ויצב אברהם - שבת (סי' כ"ח) הוכחתי שכן דעת המ"ב, ממש"כ (סי' שט"ז סעי' ו' בבה"ל): "נסתפקתי בישוב על הפתח [שיש בו צבי] בשגגת שבת או שגגת מלאכה [דבמזיד מבואר לקמן בשי"ח ס"א דאסור לו לעולם ליהנות מזה] ואח"כ נודע לו, אם מותר לו לישוב עד שתחשך, דמאי דהוה הוה ולא יתקן האיסור במה שישתלק". ולכאורה גם במזיד יכול במוצ"ש למכור הצבי. ועל כרחך שכיון שבלא האיסור לא היה כלל הצבי ברשותו, מודה המ"ב שאסור ליהנות ממנו.

וכל זה לענין דבר העומד לאכילה, דבזה יש מקום לדון, אם נאסר גם בהנאה. אבל דבר שעומד לשימוש אחר, פשיטא שנאסר לאותו שימוש, כדאיתא בגמ' (ביצה י"ז ע"ב): "המטביל כליו בשבת, בשוגג ישתמש בהן, במזיד לא ישתמש בהן".

וכ"ה לשון הרמב"ם (הל' שבת פ"ו הכ"ג): "ישראל שעשה מלאכה בשבת, אם עבר ועשה בזדון, אסור לו ליהנות באותה מלאכה לעולם, ושאר ישראל מותר להם ליהנות בה למוצאי שבת מיד".

ג

לאחרים שנעשה האיסור בשבילם

כתב המגן אברהם (שם ס"ק ב'): "נ"ל דלמי שנתבשל בשבילו, הוי ג"כ דינו כמו הוא עצמו, כמ"ש ב"ד סי' צ"ט סעי' ה', דה"נ טעמא משום קנסא. ומיהו מדברי הרב"י שם משמע, דוקא התם חיישינן שיאמר לנכרי לבטלו, אבל הכא הא בלא"ה צריך להמתין בכדי שיעשה כשבשילו עכו"ם, ולישראל לא חיישינן, דאין אדם חוטא ולא לו".

וכ"פ בשולחן ערוך הרב (שם סעי' א'): "המבשל בשבת או שעשה אחת משאר מלאכות במזיד, אסור לו לעולם ליהנות מאותה מלאכה משום קנס... אבל לאחרים מותר אף התבשיל במוצאי שבת מיד ואין צריכים להמתין בכדי שיעשו אף אם בישל בשבילם שלא הצריכו להמתין כן אלא בנכרי העושה בשביל ישראל שאם נתיר לו ליהנות במוצאי שבת מיד יש לחוש שמא יאמר לו לעשות בשבת כדי שיהיה הדבר מוכן לו במוצאי שבת מיד שאיסור האמירה לנכרי קל בעיני הבריות וכן אפילו בישראל העושה אלא שהתחיל מבעוד יום עשייתו בדבר שאסור להתחיל כמו שנתבאר בסי' רנ"ג שאיסור זה ג"כ קל בעיני הבריות ויש לחוש שיעבור עליו בשביל שיהא מוכן לו במוצאי שבת מיד ולכן הצריכו להמתין בכדי שיעשו גם לאחרים גזרה שמא יאמרו לאחר שיתחיל להם מבעוד יום אבל אין לחוש כלל שמא יאמר לישראל לעשות לו מלאכה בשבת בשביל ליהנות ממנה במוצאי שבת מיד ועוד שהישראל לא ישמע לו שאין אדם חוטא ולא לו. וכן אם היה שוגג אסור בו ביום גם לאחרים שכיון שעשה איסור של תורה החמירו לקנוס בו ביום כמו במזיד שאסור גם לאחרים גזרה שמא יבשל במזיד ויאמר שוגג הייתי אבל לערב מותר גם לו מיד ואין צריך להמתין בכדי שיעשו מטעם שנתבאר".

וכתב הפרי מגדים (א"א סי' שכ"ה ס"ק כ"ב) כתב: "במומר לעכו"ם כהאי גוונא, אם בישל המומר מעצמו לישראל במזיד, אסור למי שנתבשל בשבילו, דלא שייך אין אדם חוטא ולא לו".

וכ"כ בשו"ת כתב סופר (או"ח סי' נ'): "למסקנת המג"א דלמי שנתבשל בשבילו מותר לפמ"ש הב"י ביר"ד הטעם דלמי שנתבטל בשבילו אסור דחיישינן שמא יצוה לעבד או לנכרי וזה ל"ש כאן, ולישראל ל"ח שיצוה שלא ישמע לו... אבל זה נראה לי פשוט, דדוקא במי שמבשל במקרה בשביל אחר גם שהוא לדעתו ורצונו, לא חיישינן שמא יצוה לאחר, דלא ישמע לו ולא שכח, וכל כי האי לא קנסו. אבל בנדון שלנו שמבשל הפונדק בקביעות מידי שבת בשבתו לאחרים דמקפידין לאכול מבושל בן יומו, וזה פרנסתו של פונדק זה תמיד בחול ובשבת, בוודאי קנסא קנסו רבנן לאלו שנתבשל בשבילם כמו להמבשל עצמו. הגם כי בשביל זה לא יחדלו מלפשוט, דהא אוכלים בשבת עצמו, אנו אין לנו

אלא קנס חכמים לאסור למבשל במזיד לעולם. דהוא הדין למי שנתבשל בשבילו בדיעתו ולרצונו כבנדון שלנו, דשייך שיצוה לו בפעם אחרת, דחל עליו קנס חכמים, כנ"ל פשוט".

ד

במזיד במוצ"ש בשעת הדחק

בשולחן ערוך (או"ח סי' שי"ח סעי' א') פסק: "המבשל בשבת, (או שעשה אחת משאר מלאכות), במזיד, אסור לו לעולם, ולאחרים מותר למוצאי שבת מיד. ובשוגג, אסור בו ביום גם לאחרים, ולערב מותר גם לו מיד", והיינו כשיטת ר' אחא משבחא, הר"ף והרמב"ם, וכמשנ"ת לעיל.

אבל בביאור הגר"א (שם) האריך הרבה ובתוך דבריו כתב: "...התוס' וסייעתם פסקו כר"מ, וראייתם ברורה מאד... ומ"ש הגאונים וכן הר"ן והרמב"ן דלהכי יש לפסוק כר"י משום דנפיש ע"ה גבן כו', וכ"כ הרא"ש ספ"ק דחולין, ליתא, דכבר כתבו תוס' בפ"ק ד"ט ושאר מקומות, דאנן חשיבי בני תורה, וראיה מבישולי עו"ג, וכל שכן לאחמורי בהוראה, דרב מורי כר"מ, וכל שכן דסוגיא דפ"כ דשבת כוותיה וכל אמוראי שם וכן עיקר להלכה".

ובמשנה ברורה (שם ס"ק ז') הביא את דברי הגר"א וכתב: "ובמקום הצורך יש לסמוך על זה בבשול בשוגג".

והסכים עמי מו"ר בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' ס"ב ס"ק ג'), דמסתבר דיש להקל גם למבשל עצמו במזיד במוצ"ש לעת הצורך, כגון כשעשה תשובה אח"כ, וז"ל: "כ' כב' דיש לצרף שיטת הגר"א סי' שי"ח דקיי"ל כמ"ד דגם לו מותר במוצ"ש וכ' המ"ב שם דיש לסמוך ע"ז בשעת הצורך, ואף שכ' המ"ב דאין לסמוך ע"ז אלא בשוגג דוקא דהיינו להתיר בו ביום היינו דעושה במזיד למה נקיל, משא"כ בנ"ד ששב מרשעתו גם במזיד יש לסמוך אהגר"א דשקדו חז"ל על תקנת השבים כהא דמריש בב"ק ס"ו ע"ב, בזה נכון דיבר כב".

ולפ"ז נראה פשוט, דכל שכן שיש להקל לאחרים לעת הצורך, וא"כ אי אתינן לאסור מכח דברי הפמ"ג והכת"ס, יש מקום להתיר להשתמש ברכבת, כיון שודאי הוא צורך גדול מאד.

ה

במילתא דפרהסיא

אלא דאכתי יש לדון בזה מצד אחר. דהנה איתא בגמ' (מו"ק י"ב ע"א) לענין חוה"מ: "אמר שמואל, מקבלי קיבולת, בתוך התחום אסור, חוץ לתחום מותר. אמר רב פפא, ואפילו חוץ לתחום לא אמרן אלא דליכא מתא דמקרבא להתם, אבל איכא מתא דמקרבא להתם אסור. אמר רב מרשיא, וכי ליכא מתא דמקרבא להתם נמי לא אמרן אלא בשבתות ובימים טובים, דלא שכיחי אינשי דאזלי להתם, אבל בחולו של מועד דשכיחי אינשי דאזלי ואתו להתם, אסור. מר זוטרא בריה דרב נחמן בנו ליה אפדנא מקבלי קיבולת חוץ לתחום. איקלע רב ספרא ורב הונא בר חנינא ולא עלו לגביה, ואיכא דאמרי הוא נמי לא על בגויה. והאמר שמואל מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר, אדם חשוב שאני. ואיכא דאמרי, סיועי סייע בתיבנא בהדיה".

וכתב הבית יוסף (סי' רמ"ד): רבינו [הטור] לא כתב כאן כלום לענין שבת, ובסימן תקמ"ג בענין חול המועד כתב שאם נבנה באיסור על ידי גוים נכון להחמיר שלא יכנסו בו. וכתבו רבינו גבי חול המועד, משום דמשם נלמוד להיכא דנבנה באיסור בשבת דנכון להחמיר, דכל שכן הוא".

וכ"פ בשו"ע (שם סעי' ג'): "אם בנו אינם יהודים לישראל בית בשבת באיסור, נכון להחמיר שלא יכנסו בו".

וכתב הט"ז (שם ס"ק ד'): "יש כאן נפקותא בין ב' הלשונות, דללישנא קמא לא מיירי כלל מן צד איסור, דהיינו תוך התחו, אלא מן ההיתר, דהוא חוץ לתחום, ואפ"ה אסור באדם חשוב. וא"כ במקום שיש צד איסור, דהיינו בשבת תוך התחום ובחוה"מ אפי' חוץ לתחום, אפשר שיש איסור לכל אדם. או אפשר דגם בזה אין איסור אלא לאדם חשוב, אלא דקמ"ל רבותא דאפי' חוץ לתחום יש איסור לאדם חשוב. אבל ללישנא בתרא דמיירי בסייעיה בתבן, ממילא מיירי באיסור גמור, ובזה אמרו דלא יכנס שם כל אדם, ממילא ה"ה בלא סייעיה בתבן דיש עכ"פ בשבת איסור תוך התחום, ובחוה"מ אפי' חוץ לתחום יש ג"כ דין זה דלא יכנס שם שום אדם. ובמקום שיש היתר גמור, כגון חוץ לתחום בשבת ולא סייעו בתבן, מותר אפי' לאדם חשוב. והך איסור לכל אדם שזכרנו, היינו עכ"פ אינו איסור גמור מצד הדין כשאר איסורים, מדלא מצינו בו איסור מפורש, רק שאלו אמוראי לא רצו

לעייל בגוה. ש"מ דאין איסור להם, רק לכתחלה החמירו על עצמם שלא לכונוס שם, וכן לכל אדם.
והטור פוסק כלישנא בתרא, ועל כן כתב שם דנכון להחמיר שלא לכונוס שם אם נבנה באיסור, משמע אבל לא מצד עיקר הדין.

וכ"פ בשו"ע הרב (שם סעי'): "נכרי שכיר יום שבנה בשבת, נכון להחמיר שלא יכנס בו שום ישראל לעולם. ואפילו אם כששכר את הנכרי לימים התנה עמו שלא יעשה ביום השבת והנכרי עשה מעצמו, אם עשה לטובת הישראל, נכון שלא יכנס בו שום ישראל לעולם".

אבל המג"א (שם ס"ק י"א) כתב: "שלא יכנסו בו, אפי' אחרים, כ"מ בגמרא. ואף על גב דבסימן שכ"ה סעי' י"ד כתב, דדוקא לאותו ישראל אסור, שאני התם דהעכו"ם עשאו מעצמו לצורך ישראל, מה שאין כן כאן שהוא שכר העכו"ם, ועססי' תרס"ד. מיהו כאן מדינא שרי, כיון דקצץ לו שכר ועכו"ם אדעתא דנפשיה קעביד, לכן כתב דנכון להחמיר".

וכתב במ"ב (שם ס"ק י"ט) על דברי השו"ע שנכון להחמיר: "היינו שהיה בקיבולת ובתוך התחום, שהוא אסור רק משום מראית עין, דבאמת אדעתיה דנפשיה עביד וכו"ל. אבל אם היו שכירי יום, דמדינא אסור, יש בזה איסור מצד הדין בדיעבד, ולא נכון בלבד, כ"כ המ"א, וכן מוכח ג"כ דעת הב"ח לענין שכיר יום, וכ"כ הח"א דבשכיר יום אסור מדינא בענין זה שהוא מילתא דפרהסיא לו לעולם ולאחרים בכדי שיעשו, וכמו לקמן בסימן שכ"ה ס"ד ע"ש. ויש מקילין דאף בכה"ג אינו אסור מדינא כי אם בכדי שיעשו, וציין (שעה"צ ס"ק כ"א): "כן משמע מט"ז בסעיף זה, דסתם וכתב דאפילו נעשה באיסור גמור אין לאסור מדינא רק נכון להחמיר, וההיא דשכ"ה סעיף י"ד, התם משום דגנאי הוא שיקבר בקבר מפרסם שנתחלל בו שבת בשבילו, וכמו שכתב הט"ז שם באות י"ג [ונוטה שם מדעת המגן אברהם בשם הרמב"ם דהוא הדין בכל פרהסיא] בשם הר"ן, וכן משמע קצת דעת האליה רבה בסימן זה".

וכתב בקהלות יעקב (י' חלקים ח"ב סי' ז'), דפשוט דכל שכן כשבנו ישראל בית במזיד, וכן בכל מילתא דפרהסיא, שלדעת המג"א, אסור להשתמש בו לעולם.

ומכל מקום גם אי אתינן לאסור מכח זה בנידון דידן, יש בוודאי מקום לסמוך על הט"ז ושו"ע הרב ואליה רבה במקום צורך גדול, ובפרט שגם במ"ב לא הכריע לאיסור, ולדידהו לא מצינו שבמקום פרהסיא יש להחמיר יותר, וא"כ גם כשעשה ישראל אין מקור לאסור.

ו

כשלא נעשה לישראל מסויים

והנה הרמב"ם (הל' שבת פ"ו ה"ב וה"ה) פסק: "גוי שעשה מלאכה מעצמו בשבת, אם בשביל ישראל עשה אותה, אסור ליהנות באותה מלאכה עד מוצאי שבת, וימתין בכדי שתעשה. והוא שלא יהא הדבר בפרהסיא, עד שידעו בו רבים שדבר זה בשביל פלוני הוא נעשה בשבת ... מת שעשו לו גוים ארון וחפרו לו קבר בשבת או הביאו לו חלילין לספוד בהן, אם בצנעה ימתין בכדי שיעשו למוצאי שבת ויקבר בו. ואם היה הקבר בסרטיא גדולה והארון על גביו, וכל העוברין והשבין אומרים שזה שהנכרים עושין עכשיו בשבת לפלוני הוא, הרי זה לא יקבר בו אותו ישראל עולמית, מפני שהוא בפרהסיא".

וכתב הב"י (שם סי' שכ"ה): "משמע דאף על גב דנעשה באסרטיא, כל שאין העוברים ושבבים מכירים שהוא לישראל, ואפילו מכירים שהוא לישראל, אם אינם מכירים לאיזה ישראל הוא, אינו אסור עולמית".

והתהלה לדוד (שם ס"ק ל"ח) כתב שגם הרמב"ן והתוס' סוברים כן, ודקדק מהרשב"א והר"ן שאינם סוברים כן, וסיים: "אלא כיון דדעת הרמב"ם ז"ל והתוס' והרמב"ן ז"ל דבעינן ישראל פלוני, הכי נקטינן".

ולפ"ז בנ"ד, שלא נעשה חילול השבת עבור יהודי מסויים, אף שהוא בפרהסיא, אין לאסור.

ז

כשמחו בעושה

עוד נראה לצדד בזה להיתר, דהנה על דברי השו"ע הנ"ל לענין נכרי שבנה בית לישראל בשבת כתב הרמ"א: "מיהו אם התנה ישראל עם אינו יהודי שלא לעשות לו מלאכה בשבת, והאינו יהודי עשאה בעל כרחו למהר להשלים מלאכתו, אין לחוש".

ובשור"ת כתב סופר (או"ח סי' נ') כתב כע"ז גם לענין מעשה שבת של ישראל: "ראה פר"מ נ"י מ"ש המג"א סי' ש"ח סס"ק ב', דלמי שנתבשל בשבילו דינו כמו הוא עצמו כמו במבטל איסור שאסור נמי לו שנתבטל בשבילו, ונכנס ספק בלבו אם תליא במזיד המבשל או תליא במזיד ורצון מי שנתבשל בשבילו, לפע"ד פשוט, כיון דלמד המג"א דלמי שנתבשל בשבילו אסור כמו למי שנתבטל בשבילו שביר"ד סי' צ"ט, ושם נאמר בטור"ז ס"ק י' בשם מהרש"ל, דוקא בידיעתו וברצונו של מי שנתבטל בשבילו, והפ"ח חולק עליו, וכבר הסכים עם המרש"ל הטור"ז ופ"ת ופרמ"ג, וה"נ במבשל בשבת בשביל אחר בידיעתו ורצונו של מי שנתבשל בשבילו תליא מלתא דאיסורא".

והנה בהג' רעק"א ביר"ד שם כתב: "ואם ביטל על הסתם למי שירצה לקנות, הרי הוא כמו שנעשה בשבילם ביחוד ואסור לכולם - תשו' הריב"ש סי' תצ"ח. ונשמע מזה דאף מי שנתבטל עבורו לא ידע מזה, ודלא כט"ז".

ונלענ"ד, שגם לפי מה שדייק רעק"א מדברי הריב"ש, אין ראייה לאסור אלא באופן דמיירי הריב"ש, שבשעת הביטול לא ידע מזה, אבל אח"כ כשנודע לו, ניחא לו בזה ורוצה לקנותו. אבל אם גם כשנודע לו, לא ניחא ליה בזה שנעשה איסור בשבילו, שפיר איכא למימר דמודה הריב"ש לסברת המהרש"ל, דליכא איסור. וכן נראה להדיא מדברי הפרי תואר שם (ס"ק ט'), דכשלא ניחא לו בזה, פשיטא לו להתיר יותר מאשר כשלא ידע.

ח

כשיש יהודים שניחא להם, אם מותר עכ"פ למי שמחה

והנה איתא בברייתא (שבת קכ"ב ע"א): "עיר שישראל ונכרים דרין בתוכה והיתה בה מרחץ המרחצת בשבת, אם רוב נכרים, מותר לרחוץ בה מיד, אם רוב ישראל, ימתין בכדי שיחמו חמין... כי מחממי אדעתא דרובא מחממי. נר הדלוק במסיבה, אם רוב נכרים, מותר להשתמש לאורה, אם רוב ישראל אסור, מחצה על מחצה אסור... כי מדלקי אדעתא דרובא מדלקי".

וכ"פ בשו"ע (שם סי' רע"ו סעי' ב'): "ישראל וא"י שהסיבו יחד והדליק א"י נר, אם רוב א"י, מותר להשתמש לאורו. ואם רוב ישראל, או אפי' מחצה על מחצה, אסור".

מפרש המ"ב (שם ס"ק ט"ו): "דמסתמא אדעתא דרובא קעביד". וכ"כ המג"א (שם ס"ק ו'), שאין היתר כשיש רוב, אלא כשיש ספק על דעת מי עשה: "אבל אם עשה לצורך שניהם אסור".

אבל בבה"ל שם כתב: "עיין במ"ב שהעתקנו בשם המג"א, דאם עשה בשביל שניהם אסור וציין המ"א על זה, כמש"כ בסימן תקט"ו סוף סעי' ו'. ורצונו לומר דאיתא שם בהג"ה, דאם לוקט בשביל שניהם אסור... לכך הביא המג"א ראייה, כי היכי דשם פסק הרמ"א דאם ידוע שלוקט בשביל שניהם אסור, ורצונו לומר אף ברוב א"י [וכדמוכח שם להמעין], אף דבעלמא אמרינן מאן דעביד אדעתא דרובא עביד וכדאיתא בגמרא, ועל כרחך דגמרא איירי במסתמא, אבל בידיע שיעשה גם בשביל המועט אסור, א"כ ה"נ אף דאמרינן אם יש הוכחה מותר, והיינו משום דהעיקר אדעתיה ידידיה עביד ולא אזלינן בתר האחרים אפילו היו רובא, היינו דלא ידעינן שיעשה בשבילם, אבל אם ידעינן שיעשה גם בשבילם אסור בכל גווני... והנה כל זה כתבנו להסביר ראית המג"א, דראיתו נכונה היא. אמנם בעיקר הדין יש לעיין טובא, דאף שמדברי הרמ"א שהעתיק דברי הסמ"ג משמע שפוסק כדעת ר' יונה בירושלמי דלצורך עצמו ולצורך ישראל אסור, בחידושי הרשב"א על שבת ס"פ כל כתבי מוכח בהדיא שדברי רבי יונה נדחה מפני הקושיא שהקשה עליו בירושלמי, וכן מוכח פשטא דסוגיא סוף פרק כל כתבי בההיא מעשה דשמואל דסבר כראית הירושלמי להיתר... וכן פסק בספר חמד משה להקל בהדליק הא"י לצורך עצמו ולצורך ישראל. אך מה נעשה שמדברי הרמב"ם בפי' המשנה ובהלכותיו מוכח שאסור גם בזה, ומה שרצה הח"מ לדחות זה דבריו דחוקין. ומ"מ נראה דהסומך להקל בהדליק לצורך עצמו ולצורך ישראל כדברי הרשב"א וכפשטא דסוגיא דידן, אין למחות בידו... וכן משמע קצת בחידושי הרשב"א סוף פרק כל כתבי ע"ש דהמעוט נחשב כאלו לא נעשה בשבילן כלל".

עכ"פ בהא מודו כו"ע, שאם דעתו רק על הנכרים, חשיב כנעשה רק עבורם ומותר. מעתה יש לצדד, איך יהיה הדין, כשיש בעוה"ר ישראל שניחא להם במלאכת הגוי או הישראל עבורם בשבת, ויש מי שלא ניחא ליה, ומחה וגילה דעתו שלא ניחא ליה, מי נימא, דכיון שלאותם שניחא להו ודאי אסור, שוב אסור לכל ישראל, או דלמא דלאותם אנשים שידוע היה לעושה המלאכה דלא ניחא להו במלאכתו בשבת, לא נאסרה מלאכתו בדיעבד, דלא עבורם נעשתה המלאכה.

ט

כשאפשר ליהנות מחילול השבת רק לאחר השבת

אלא דאכתי יש לדון בנ"ד, מכח הא דאיתא בגמ' (גיטין נ"ג ע"ב): "הנוטע בשבת, בשוגג יקיים במזיד יעקר, ובשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקר, דברי ר"מ. רבי יהודה אומר, בשביעית בשוגג יקיים במזיד יעקר, ובשבת בין בשוגג בין במזיד יעקר".

וכתב בביאור הלכה (סי' שי"ח שם): "דע דלדעת השו"ע דפסק כר"י דבשוגג מותר ליהנות במוצ"ש, זהו בכל מלאכות דמנכר הקנס שקנסו חז"ל שלא ליהנות בו ביום עד מוצ"ש. אבל בנוטע בשבת וה"ה בזורע, דבלא"ה אין יכול ליהנות לאלתר, שוגג שזה למזיד, דבשניהם צריך לעקור הנטיעה, כן איתא בהדיא בגיטין נ"ג ע"ב בדעת ר' יהודה, עי"ש".

וא"כ לפ"ז בנ"ד אסור לעולם אפילו לדעת ר"מ, כיון שאין אפשרות ליהנות מחילול השבת אלא לאחר זמן, ובכה"ג צריך לעקור ולבטל מלאכתו.

י

כשנעשה על דעת ליהנות ממנו במוצ"ש

גדולה מזו ראיתי בספר ארחות שבת (ח"ג מילואים פ"ב, עיי"ש ותרעה שהוספתי ביאור בדבריו, דבל"ז אין להם מובן), לדייק מדברי הגמ' (ביצה י"ז ע"א), לענין מי שלא עשה עירוב תבשילין, כדי להתיר לבשל מיר"ט לשבת: "איבעיא להו, עבר ואפה מאי... ת"ש, המעשר פירותיו בשבת, בשוגג יאכל במזיד לא יאכל. לא צריכא, דאית ליה פירי אחריני. תא שמע, המטביל כליו בשבת, בשוגג ישתמש בהן במזיד לא ישתמש בהן. לא צריכא, דאית ליה מאני אחריני, אי נמי אפשר בשאלה".

והרי מה שאסור לאכול הפירות ולהשתמש בכלי, היינו רק בו ביום, ולא לעולם, כמש"כ רש"י שם והרמב"ם (הל' שבת פכ"ג ה"ח והט"ו), כיון שאין בזה אלא איסור דרבנן (ועי' בה"ל ר"ס שי"ח ובשעה"צ סי' של"ט ס"ק כ"ד). וא"כ איך רצתה הגמ' להוכיח מכאן לאסור לאכול את התבשיל בשבת שאחר יו"ט. ועל כרחק דפשיטא להגמ', שכיון שרצונו לאכול את התבשיל בשבת שאחר יו"ט, יש לאסור את השבת שאחר יו"ט, כמו את היר"ט עצמו.

אלא דמזה אין ראיה לאסור, אלא בכדי שיעשה, שלא יהנה מחילול השבת, אבל אין ראיה לאסור לעולם אפילו לו עצמו, וכל שכן לאחרים.

יא

במקום דבלא"ה אהנו מעשיו למרשיעי ברית

ומכל מקום עדיין יש לאסור לכאורה בנ"ד, מכח הא דנוטע בשבת, שצריך לעקור, וכו"ל. והנה בשו"ת כתב סופר שם כתב בתוך דבריו: "בנדון שלנו שמבשל הפונדק בקביעות מידי שבת בשבתו לאחרים דמקפידין לאכול מבושל בן יומו, וזה פרנסתו של פונדק זה תמיד בחול ובשבת, בוודאי קנסא קנסו רבנן לאלו שנתבשל בשבילם כמו להמבשל עצמו. **הגם כי בשביל זה לא יחדלו מלפשוט, דהא אוכלים בשבת עצמו, אנו אין לנו אלא קנס חכמים לאסור למבשל במזיד לעולם. דהוא הדין למי שנתבשל בשבילו בידיעתו ולרצונו כבנדון שלנו, דשייך שיצוה לו בפעם אחרת, דחל עליו קנס חכמים, כנ"ל פשוט".**

ואמנם אין משיבין את הארי החי, אבל לולי דבריו היה נראה לענ"ד, דכל הסברא לאסור גם לאחרים, אף שבוודאי אין שום מקום לקנסם היא, משום דאם לא נאסור גם להם, אהנו מעשיו עכ"פ שיהנו מהם אחרים. וא"כ י"ל דעד כאן לא אסרו, אלא במקום שאם יפרשו ממה שנוצר באיסור, לא יהנו מעשיו. אבל באופן כמו נ"ד, דאהנו מעשיו למרשיעי ברית, שוב אין לקנוס את מי שמחה ולא רצה במעשיו, כיון דבלא"ה אהנו מעשיו כפי רצונו, ולא יפסידו מזה אלא שותומ"צ.

ואף דמיסתפינא לחדש כן, דאולי אין לך אלא מה שאמרו חכמים לאסור, מצינו ממש סברא זו במכתב שכתב הגאון רבי שמריהו גריינמן זצ"ל (במכתב בסוף קונטרס דיני שביעית מהגר"מ הורוויץ שליט"א) לענין שמור בשביעית, שהחזון איש נקט להלכה (חזו"א שביעית סי' י' ס"ק ה'), שהאיסור רק מדרבנן משום קנס, ולכן התיר לקנות פירות משדות של משמרים, כיון ש - "הקנס לא היה מגיע למשמרים, כיון שבין כך ימכרו פירותיהם, ואדרבה הפסידו בזה רק הנזהרים באיסור שביעית, לכן הקיל למעשה באיסור משומר, אחר שהיחיד הקונה, קונה אצל הסוחרים, ולא אצל המשמרים".

אלא דאפילו אי נימא כדברינו, לכאורה לא מהני טעם זה להתיר במוצ"ש, אלא בדבר שנאסר מקודם בשבת, שאז כל טעם האיסור במוצ"ש הוא משום קנס, כי היכי דלא ליהנו מעשיו וכו"ל. אבל באופן שכל ההנאה היא במוצ"ש, כהא דנוטע, לכאורה אין האיסור מטעם קנס, אלא כי היכי דלא ליתנהי מעבירה, כמש"כ רש"י בחולין ט"ו ע"א לענין הנאה לאחרים בשבת עצמה וז"ל, לאחרים נמי דאסור למיכליה בו ביום, דטעמא משום דלא נמטייה הנאה מאיסורא הוא, וכי שהי לאורתא בכדי שיעשו,

לא מטי לו הנאה מיניה, עכ"ל. ועוד כתב שם וז"ל, הוא הדין לאחרני, דאע"ג דבשוגג חיוב סקילה ליכא, עבירה מיהא איכא, ובעינן בכדי שיעשו, דלא נימטיה הנאה מעבירה, עכ"ל.

אלא דהדעת נותנת, דמשום זה היה די לאסור בכדי שיעשה, ואין צורך לחייבו לעקור הנטיעה שלא יהנה ממנה כלל, ועל כרחך דמה שחייבוהו לעקור הוא משום קנס, ולא רק כדי שלא יהנה מן העבירה. ולכן עכ"פ אחר שעבר שיעור בכדי שיעשה, אין לאסור אף במה שאפשר ליהנות ממנו רק לאחר השבת, אלא משום קנס, ושפיר שייך לומר סברתנו הנ"ל, דבכה"ג שאין הקנס פוגע אלא בשותמ"צ, לא גזרו.

וכיון שמדובר בנושא הנוגע להרבה מאד אנשים מאחב"י, ויש בזה בוודאי כמה וכמה פעמים גם ענין של הפסד ממון וטירחה גדולה וצורך גדול, כחא דהיתרא עדיף, ויצאו דברינו בהיתר.

ויה"ר שהשי"ת יגדור פרצות עמו, וישמרו כל ישראל את השבת, ואז יקויים בנו מאז"ל, דמיד נגאלים בעגלא דידן, אמן ואמן.

ימי הרחמים והסליחות תשע"ז